

בהל' תמורה (ג,ב): "וכשם שאין פודין בכור ומעשר שנפל בהן מום, כמו שביארנו בהלכות איסורי מזבח, כך אין פודים תמורתן"⁶. מפורש כאן הדין השני, שאין להם פדיון, אבל נראה שכוונתו גם לדין השלישי שאסור למוכרם באיטליז ולשוקלם בליטרא, שהרי ציין להלכות איסורי מזבח, ושם לא נתבאר דבר בעניין פדיון בכור ומעשר, פרט להלכה (א,יב): "כל פסולי המוקדשין כשייפדו מותר לשחוט אותן בשוק של טבחים ולמכור אותן שם בשוק ולשוקל בשרם בליטרא כשאר החולין, חוץ מן הבכור ומן המעשר". כוונתו, אפוא, כך: הדין המיוחד לגבי אופן מכירתם של הבכור והמעשר נובע מכך שאין להם פדיון, וממילא "אין פודין תמורתן" פירושו שאין פדיון ואין שקילה בליטרא⁷.

עוד כתב הרמב"ם בהל' תמורה (ד,ו): "ולד תמורת הבכור וולדות ולדותיהן עד סוף העולם – הרי אלו לא יקרבו, אלא ירעו עד שיפול בהן מום, ויאכלו בככור וכמעשר שנפל בהן מום: ולדות תמורת הבכור – לכהן, וולדות מעשר ותמורתו – לבעליו". נראה שהביטוי "יאכלו בככור וכמעשר" מובנו – ללא שקילה בליטרא, כפי שמפרשת הגמ' כאן את משנתנו: "לאו למימרא דאינו נשקל בליטרא?" (השווה להל' פסולי המוקדשין פ"ו הל' יב-יד).

מערכה קעו. בכור שהתפסו לבדק הבית (עה,ב)

ומעשר, שאין להם פדיון, וממילא אין להקדש רווח כלשהו ממכירתם ביוקר – לא התירו למוכרם בשקילה מדויקת, אלא באומדן, מפני שבמכירה כדרך בשר חולין יש ביזוי לקדושת הבכור. על רקע זה נוצר ספק במקדיש בכור לבדק הבית, שכן במקרה זה כל מה שירוויח ממכירת הבכור – ילך להקדש: האם במקרה זה מותר למכור את הבכור בשקילה מדויקת, כדי שההקדש ירוויח, כדוגמת פסולי המוקדשין? מצד שני, בפסולי המוקדשין תוספת הדמים מיועדת לקרבן, ויש מקום להקל בכבוד הקדשים לצורך אותה קדושה עצמה, מה שאין כן בבכור שהוקדש לבדק הבית, שהוא קדושה מסוג אחר (רש"י כת"י והמפרש)¹.

יש להבהיר יותר את הצד להתיר מכירה כדרכה: "רווח ההקדש" במקרה זה איננו תוספת על ערכו האמיתי של

ג. תוס' מסיקים שהנפקא מינה הנדונה היא האם פדיון התמורה מועיל להחיל קדושה על המעות. בקרן אורה תמה על פירושה: מכיוון שהבכור עצמו אינו מחיל קדושה על המעות – מה הסברה שתמורתו תהיה חמורה ממנו? ויש ליישב, שהבכור אינו מחיל קדושה על המעות בגלל חומרתו, שהקדושה לא פוקעת ממנו, ולכן בתמורה אפשר שהקדושה תפקע ותחול על המעות. עוד תמהו אחרונים (זבחי אפרים; טל תורה): אם בפדיון אין נפקא מינה לגבי התמורה עצמה – כיצד יתקדשו המעות? חלות הקדושה נובעת מהעברת הקדושה מן הבהמה למעות (וכלשון המפרש ד"ה אינו נפדה: "לצאת מתורת בכורה לחולין ולחול קדושה על המעות"), ואם קדושת הבהמה נותרה כשהייתה ללא כל שינוי – אין סיבה שהמעות יתקדשו!

באחרונים הציעו השלכות נוספות מן הפדיון⁴.

פשיטת הספקות ופסק ההלכה

כאמור, רבא מוכיח מברייטא שדין התמורה כדין הבכור, ומשמע שדינם שווה לכל דבר, ובכך נפשטו ספקותיו של רמי בר חמא. שני הדינים האחרונים הובאו להלכה ברמב"ם⁵,

הספק וביאורו

רמי בר חמא מסופק בענין מי שהתפס בכור בעל מום לבדק הבית, כלומר, הקדיש את הזכויות שיש לו בבכור להקדש – האם יכול הוא לשקול את הבכור בליטרא?

יסוד הספק במשנה בבכורות (לא,א): "כל פסולי המוקדשין... ונשקלין בליטרא, חוץ מן הבכור והמעשר, שהנייתן לבעלים. פסולי המוקדשין – הנייתן להקדש". בגמ' שם (עמ' ב) מבואר, שבכל פסולי המוקדשין התירו למכור את בשרם אחרי השחיטה בשקילה מדויקת, כי באופן זה הבשר ימכר במחיר רב יותר, וממילא אלו הפודים את המוקדשין בעודם חיים (וידעו שיוכלו אחר כך למוכרם באופן כזה) יפדו אותם מן ההקדש ביוקר. ברם, בכור

וכתב שאין לומר שהרמב"ם כלל זאת באמירה שאין לו פדיון, כי בגמ' מבואר שאלו עניינים שונים. על פי מה שדייקנו בלשון הרמב"ם, מתברר שאכן כוונתו לכלול את שני העניינים זה בזה.

1. מדברי רש"י ב'נוסחאות כתב יד' ניתן להבין יתירה מזו, שהקולא בפסולי המוקדשין נובעת מכך שהדמים מיועדים לאותו סוג קרבן עצמו (ד"ה רווחא דהקדש: "דקדושתן חלה על המעות להביא בהן זבח מאותו המין"), מה שאין כן בבכור, שדמיו לא יהיו בכור (ד"ה או דלמא: "לאו לקדושת בכור אזל"). ברם, מצינו פסולי המוקדשין שלאחר פדיונם המעות משמשים לקרבן מסוג אחר, כגון אשם הרועה שדמיו הולכים לקרבן עולה, ובכל זאת הותר לשוקלם בליטרא, כלשון המשנה "כל פסולי המוקדשין" (אם כי, בגמ' לעיל ה,ב נאמר שקרבנות אלו חשובים כעולה כבר משעת רעייתם). יתכן, אם כן, שאין חשיבות לדיוק סוג הקרבן, והעיקר הוא שהמעות הולכות לקרבן ולא לבדק הבית.

4. האם הפודה עובר בלאו "לא נפדה" (טל תורה); האם יש קדושה כלשהי בוולד הנולד לאחר הפדיון, או שמותר לאוכלו אפילו הוא תמים (זבחי אפרים); האם יחשב "שור רעהו" לעניין שיהיה פטור על נגיחתו (עולת שלמה וגר"ז, על פי בבא קמא נג,ב ותוס' שם ד"ה שור ושור פסוהמ"ק). וראה בעולת שלמה עוד השלכות אפשריות מהיתר הפדיון.

5. הדין הראשון אינו אלא לדעת בית שמאי, שאין הלכה כמותם אפילו בבכור עצמו.

6. פשטות הלשון שכוונתו לתמורת בכור בעל מום, ולא שהתמורה נעשתה בעלת מום. ומיושבת הערת בעל השפת אמת, שתמה למה השמיט הרמב"ם את הדין שבכור ומעשר שהוממו עושים תמורה.

7. בחידושי הגר"ז תמה מדוע השמיט הרמב"ם את הספק על שקילה בליטרא,

משום קרא נפקא דאין נוהגין בזיון בדבר שאין הנאתן להקדש³.

שקילה בליטרא. ליטרא – מידת משקל רומית, כ- 340 גרם (עיין 'מידות ושיעורי תורה' עמ' תמו). השקילה במאזניים כבשר רגיל הנסחר יש בה זיון מסוים להקדש, ולכן אין לעשות כן בפסולי המוקדשין.

פשיטת הספק

רבי אמי⁴ פושט את הספק ומכריע שבכור שהתפיסו לבדק הבית אינו נשקל בליטרא, וזאת מכח סברה, שאין כח בידי המתפיס את הבכור לתת להקדש דבר שאינו ברשותו, והרי אין ברשותו למכור את הבכור בשקילה, וממילא גם כשהקדיש את הבכור לבדק הבית – לא זכה בדק הבית באפשרות להרבות במחיר הבכור על ידי שקילה בליטרא. וכדברי המפרש: "כיון דאצלו לא הותר לישקל בליטרא – אין יכול להקנות לבדק הבית עודף דמי צמצום [כלומר, דיוק] משקל הליטרא"⁵.

הסברה צריכה ביאור: הרי הרווח המדובר איננו חפץ בפני עצמו, שניתן להקדיש את הבכור בלעדיו. האדם מקדיש את הבכור בכללו, וכעת עומדת בפנינו השאלה האם למצות מן הבכור את כל הרווח האפשרי, או למוכרו בזול! מכח קושיה זו חידש הגרי"ז, שהמקדיש את הבכור אינו

הבכור, אלא שמירה על ערכו האמיתי והקפדה לבל יפדה בזול. הפדיון בזול – יש בו צד איסור, שכן לכתחילה חובה לפדות הקדש בשווי דווקא, ורק בדיעבד "הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה – מחולל" (בכורות כה,א).

איסור השקילה בליטרא – מדאורייתא או מדרבנן?

נחלקו הראשונים בדבר האיסור לשקול בכור בליטרא, האם הוא מן התורה או מדרבנן. המפרש כאן (ד"ה ופרכינן) כותב: "אבל לשקול בליטרא – אין כאן עבירה על דברי תורה", וכן ברש"י כת"י (ד"ה רחמנא): "וכי איבעיא לן מידי דרבנן, לשקול בליטרא".

כך משתמע בגמ' כאן, שמנסה לפשוט את הספק: "מה אילו אמר: הפדו לי בכור שהתפיסו לבדק הבית, כלום שומעין לו?", ותמחה: "הפדו – רחמנא אמר לא תפדה!", ומשמע שאיסור השקילה לא "רחמנא אמר", ולכן יתכן שידחה מפני רווח ההקדש. אולם בשטמ"ק (אות א) פירש אחרת: "לא תפדה" הוא איסור מפורש בתורה, ואינו נדחה מפני רווח ההקדש, אבל איסור השקילה בליטרא הוא מסברה, מחמת ביזוי הקדשים, וזוהי סברה דאורייתא (כלומר, מסתבר לחכמים שהתורה עצמה אוסרת זאת). אבל כאשר יש כנגדה סברה של רווח ההקדש – אפשר שהסברה השניה גוברת.

תוס' (ד"ה התפיס) תמחים על עצם הספק בסוגיה: "אי האי דאמרינן אינו נשקל בליטרא הוי דרבנן – ניחא [הספק בסוגיה מובן], אבל בהדיא מוכחא... שהוא דאורייתא..."², ונותרו בקושיה. באחרונים העירו על דברי תוס' (עולת שלמה, שפת אמת): בפסולי המוקדשין מפורש שמותר לשוקלם בליטרא, ולכאורה מצד זיון הקדשים אין חילוק בין בכור ומעשר לבינם, וטעם החילוק הוא כדברי המשנה בבכורות (לא,א): "כל פסולי המוקדשין נמכרין באיטליז... ונשקלין בליטרא, חוץ מן הבכור והמעשר, שהנייתן לבעלים. פסולי המוקדשין – הנייתן להקדש". אם כן, גם אם איסור דאורייתא הוא – על כרחנו יש לו היתר לצורך רווח ההקדש, וכמו שכתבו תוס' בבכורות שם (ד"ה חוץ): "ושמא

2. תוס' מוכיחים זאת מהגמ' בסנהדרין (ק"ב), על בכור הנמצא בעיר הנידחת, שאין להורגו עם כל בהמות העיר, על פי דרשה: "בהמתה – ולא בהמת בכור ומעשר", ומבארת הגמ' שמדובר בבעלי מומים, שאין נאכלין בתורת בהמתך אלא בתורת בכור ומעשר". הגמ' בתמורה (ח,א) מוסיפה: "שאינו בכלל בהמתה, דתנן: כל פסולי המוקדשין נמכרין באיטליז... חוץ מן הבכור והמעשר". מכאן שהבדל זה בין פסולי המוקדשין לבין בכור ומעשר הוא מדאורייתא, ולכן "בהמתה" האמור בתורה אינו כולל בכור. אך רש"י בסנהדרין מסביר את הדרשה באופן אחר, ועיין בהערת מסורת הש"ס בצד הגליון שם. בשפת אמת כאן מיישב גם את הגמ' בתמורה, שהאיסור מדרבנן לשקול בליטרא מהווה רק דוגמא והוכחה לכך שאכילת הבכור היא לשם הקדש, ולא כאכילת חולין, וזהו "אין נאכלין בתורת בהמתך".

בירושלמי (מועד קטן פ"ב ה"ג) משמע שאיסור השקילה הוא מדרבנן, וטעמו כדי שיהיו מוכרים אותו בזול (והובא להלכה באור זרוע הל' בכורות ס' תקג, שיש למכור את בשר הבכור בזול). זאת, בניגוד למשתמע בגמ' כאן, שהסיבה היא משום ביזוי ההקדש, והמכירה בזול היא המסובב (עמדו על הבדל זה במאירי בביצה כ"ב, ובטורי אבן בחגיגה יח,א; אך בקרן אורה במועד קטן ב,א

פירש את הירושלמי על פי דרכו של הבבלי).

3. אולי סברת תוס' כך: כאשר מוכרים פסולי המוקדשין בליטרא לצורך אותה קדושה – אין זה בגדר זיון ההקדש, ואדרבה, כבודם בכך שישמשו לקרבן חדש ומעולה יותר. אבל הסברה כאן להקל במכירה לצורך קדושת בדק הבית – הרי זה ביזוי, אלא שאולי ניתן להתירו בגלל התועלת שבו לרווח ההקדש, ובאיסור דאורייתא – תמוה להתיר זאת.

4. בדקדוקי סופרים, על פי כל כתבי היד: ר' מני (ובהתאמה לסדר הדורות, ור' אמי תלמיד ר' יוחנן לא יכול היה לפשוט ספקו של רמי בר חמא, עיין 'תולדות תנאים ואמוראים' סוף ערך ר' אמי). מלשון המפרש "הכי איכא למיפשטא לבעיין" משמע שהם דברי ר' אמי (או ר' מני) עצמו, אולם בנוסחאות רש"י כת"י: "אלא אמר ר' אמי – הכי קאמר ר' יוסי בר' אבין", והלשון "הכי קאמר" מופיעה בכמה כתבי יד בגמ'.

5. בשטמ"ק (אות ב) לא תלה זאת ביכולתו של הנודר, אלא בכונתו: "מאי טעמא בעית למימר דלישקול בליטרא... משום דדעת הנודר להכי, ולא היא, דהא ודאי דעתו לא היה להכי למאי שאינו קנוי לו, אם כן לא חל קדושת הקדש על זה, ומאי אכפת לך לקיומי תנאה".

אלא דבר הקנוי לו קניין גמור". נראה מדבריו שהתפסת הבכור לא הועילה כלל (על כל פנים מדאורייתא), מכיוון שקניינו של הכהן בו מוגבל. מכיוון שמלכתחילה הכהן אינו רשאי למכור את הבשר כדרכו – איננו יכול להקדיש לגמרי את הבכור, ולכן אין הצדקה לזלזל בקדושת הבכור משום רווח ההקדש. הדבר דומה לדין שהמקדיש עולה לבדק הבית "אין בה אלא עיכוב גזברין" ומדאורייתא אינה טעונה פדיון כלל (תמורה לבב, והל' ערכין וחרמין וי). אם כי, בנדון דידן הרי זה חידוש גדול יותר.⁷

מקדיש את גופו, שכן אין קדושה חלה על קדושה (ולא מצד שאינו בעליו, אלא זהו דין מיוחד, והביא ראיות שכך הדין אף בפסולי המוקדשין לאחר פדיונם). ההקדש הוא רק על טובת ההנאה שיש לו בה, כלומר, הזכות לעשות בבכור כחפצו, ומכיוון שלא הקדיש את ערך הבכור עצמו – לא הקדיש את הרווח האפשרי ממכירתו בדרך הרגילה.⁶

ברמב"ם (הל' איסורי מזבח א,יב) משתמע שהבין את טעם הדין באופן אחר: "אפילו התפיס בכור לבדק הבית – אינו נשקל בליטרא, ולא יימכר בשוק, שאינו יכול להתפיס

מערכה קעז. אין מביאין קדשים לבית הפסול (עה-ב,עו,ב)

הספק האמור, האם לפנינו אשם או שלמים, יתכן בשני מצבים: האחד, שאדם הפריש קרבן אשם וקרבת שלמים ואחר כך נתערבו. השני, שלאדם מסוים יש ספק האם הוא חייב קרבן אשם, ולא ניתן להביאו בנדבה, שהרי אין אשם בא נדבה כלל, והאפשרות העומדת בפניו היא להביא קרבן ולהתנות עליו, שאם אינו חייב אשם – הרי זה שלמים. יש חשיבות מיוחדת להבאת הקרבן במקרה של אשם מצורע, מפני שהוא חיוני להשלמת טהרתו של המצורע, ובלעדיו לא יוכל המצורע שנטהר מצרעתו לבוא למקדש ולאכול קדשים.⁵ כמו כן, קרבנו של נזיר שנטמא כולל אשם, והבאתו מאפשרת לנזיר לחדש את נזירותו בטהרה. לפיכך, כשיש לפנינו אדם שספק אם נצטרע, או ספק אם נטמא בנזירותו, עולה במשנה תוקף השאלה האם מותר לו להביא קרבן בתנאי.

בשאלה זו מצאנו מחלוקת תנאים, הן לגבי אשם שנתערב בשלמים (משנה עה,ב, וכן בפסחים צח,א-ב לגבי פסח שנתערב בבכור), והן לגבי אשמו של ספק מצורע (בבבביתא בנדה ע,ב ותוספתא נזיר ו,א, שחלקה הראשון מופיע בגמ' כאן עו,א-ב): דעת ר' שמעון שמותר להביא

הכלל "אין מביאין קדשים לבית הפסול" פירושו, שאין להביא קרבן לידי מצב שבו בשרו עלול להיפסל, מחמת צמצום זמן אכילתו, מקום האכילה, או היקף האישים האוכלים אותו,² מעבר למגבלות שנקבעו בתורה לקרבן זה. דוגמא לכך הוא הדין שאין להביא קרבן תודה בערב פסח, משום שהיא כוללת לחם חמץ, ויצטרך לאכול את הלחם בזמן קצר יותר מן הזמן הקצוב בתורה לאכילת תודה ולחמה (פסחים יג,ב; ביצה יט,ב).³

דין זה מעורר שאלה מיוחדת, כאשר מתעורר צורך להביא קרבן שיש ספק האם הוא אשם או שלמים. שני קרבנות אלו מוקרבים באותו אופן,⁴ אבל דיני אכילתם שונים: האשם נאכל רק לזכרי כהונה, למשך יום ולילה, ובעזרה בלבד, ואילו השלמים נאכלים לכל ישראל, למשך שני ימים ולילה, ובכל ירושלים. לכאורה ניתן היה להביא את הקרבן ולהתנות עליו, שאם הוא אשם – יהא לשם אשם, ואם הוא שלמים – יהא לשלמים, ומחמת הספק נצטרך לאוכלו במגבלות של אכילת אשם. אלא שעל הצד שיש כאן שלמים – נמצא שמיעטנו את הזמן והאפשרות לאוכלו, ושמא יפסלו מחמת כך.

המשפט "אין מביאין קדשים לבית הפסול" נאמר רק לגבי קדשי המקדש. כדרכנו, נעסוק בעיקר בהלכות הקרבנות.

2. בדרך כלל הזכר הזמן כגורם המשמעותי ביותר, אך בתוספתא בזבחים י,ד מצינו: "אין מבשלין... שלמים של אמש עם חטאת ואשם של יום, מפני שממעט את אכילתו, ומקום אכילתו, וזמן אכילתו", כלומר, ממעט את האישים והמקום לאכילת השלמים, ואת הזמן לאכילת החטאת והאשם. על המקום והאישים עיין גם רש"י עו,א ד"ה מפני שממעט ותוס' ד"ה אין לוקחין.

3. זהו המקור למנהג האשכנזים שלא לומר 'מזמור לתודה' בערב פסח ובערב יום הכיפורים (רמ"א א"ח סי' נא,ט וסי' תרד,ב). מנהג זה ביחס לערב פסח קדום יותר מאשר המנהג בערב יו"כ (עיין מגן אברהם סי' נא סק"א), וראה להלן הערה 11.

4. שניהם טעונים סמיכה, ומתן דם שתיים שהן ארבע בחציו התחתון של המזבח. שחיטת השלמים אינה טעונה צפון, אבל אין כל מניעה לשוחטם שם.

5. זוהי הדעה המקובלת, אך עיין להלן: פסק ההלכה, על שיטת הרמב"ם.

6. כיוון אחר ליישוב הקושיה ב'נתיבות חיים' לגר"א וינוגרד (בבא מציעא נח,א): איסור "לא תפדה" נאמר לא רק על פדיון מקדושת הבכורה, אלא גם על פדיון הבכור מקדושת בדק הבית. לפיכך, ההתפסה אינה מועילה כלל, אלא זוהי רק התחייבות להביא את דמיו להקדש, ומכיוון שכך – אומדן הדמים הוא לפי שעת הנדר, שאינו יכול לשוקלו בליטרא (ראה שם ביאור הסוגיה בהרחבה לפי דרכו).

7. יתכן לפרש באופן פשטני: המקדיש את הבכור אכן מקדיש את גופו, ואין כוונת הגמ' שיש כאן חלק בבכור שלא הוקדש. דברי ר' אמי הם לשון מושאלת, וכוונתם שמכיוון שבשעת ההתפסה הבכור נחשב כבעל ערך נמוך יותר מאשר אילו היה חולין, עקב ההגבלה על מכירתו – אפשר גם לפדותו באותו מחיר נמוך, ואיננו חוששים במקרה זה להפסדו של ההקדש, וכאילו מתחילה הוקדשה כאן בהמה זולה. 7. כעין זה הסביר בנתיבות הקודש. הר"י קורקוס פירש זאת אחרת, ש"אינו יכול להתפיס" את הזכות למכור בליטרא בלבד.

8. המושג 'קדשים' בהקשר זה כולל לא רק את קדשי המקדש, ומחלוקת התנאים הנדונה בסוגיה נוגעת גם לקדשי הגבול: תרומה, מעשר שני, ואף שביעית (אם כי,